

УКРАЇНЬСЬКА ПОМІСНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація

Аналітична записка розкриває сутність і потребу утвердження Української Помісної Православної Церкви. Показана кореляція між утвердженням незалежності Українського православ'я від московської патріархії і консолідацією українського суспільства та зміцненням національної безпеки України. У рекомендаціях запропоновані заходи, покликані забезпечити реалізацію національних інтересів Українського народу в царині суспільно-релігійних і державно-церковних відносин в умовах російської агресії.

УКРАЇНЬСЬКА ПОМІСНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Вагому роль у комбінованому спектрі засобів гібридної агресії Росії проти України відіграють релігійні чинники. Завдяки повній юридичній та організаційній підпорядкованості УПЦ (МП) московській патріархії російське керівництво продовжує володіти широкими можливостями впливу на внутрішньополітичну ситуацію в Україні.

Протягом десятиліть після відновлення державної незалежності внаслідок неадекватної політики провідників нації український народ був змушений утверджувати свою етнорелігійну ідентичність не через світові структури (Ватикан, Вселенський Патріархат тощо), а через російський православний фундаменталізм, обскурантизм та примітивне обрядовірство.

Така ситуація зберігається до цього часу та дає простір для постійного ведення проросійськими структурами активної кампанії з метою приниження та дискредитації Церков і релігійних організацій української юрисдикції, створює підґрунтя для маніпуляцій суспільною думкою в Україні з метою впровадження ідей сепаратизму. Втім, колабораціоністська позиція УПЦ (МП)¹ та її провокативні дії² істотно вплинули на пониження її власного

¹ Здіорук С. І. та ін. Україна та проект "русского мира". Аналітична доповідь. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>; Здіорук С. І. та ін. Шляхи подолання гуманітарної катастрофи // Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – С. 271-286; Храми УПЦ МП на Донбасі служили складами зброї для російських військ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/ua/article/society/2016-07-04/hramyi-upts-mp-na-donbasse-služili-skladami-orujiya-dlya-rossijskih-voysk/5939>

² Священнослужителі УПЦ (МП) не встали у Раді під час зачитування імен бійців АТО – героїв України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/59943/; В ряду населених пунктів, знаходячися під контролем "ДНР" і "ЛНР", УПЦ МП організовує "крестний ход" с Донбасу на Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sensor.net.ua/news/396055/v_tserkvyah_na_podkontrolnyh_ldnr_territoriyah_agitruyut_za_krestnyyi_hod_na_kiev_is; Крестний ход УПЦ МП за Україну як попытка пойти «ва-банк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/politics/krestnyiy-hod-upts-mp-za-ukrainu-kak-popyitka-poyti-va-bank.html>; Російські терористи на службі в Московського патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informnapalm.org.ua/rosijski-terorysty-na-sluzhbi-v-moskovskogo-patriarhatu/>

рейтингу³, тоді як внаслідок послідовної патріотичної діяльності в українському суспільстві зріс імідж УПЦ КП⁴.

Саме російська окупація частини українських територій виразно розмежувала релігійне середовище України за критерієм ставлення до процесів національного державотворення та спонукає Український народ і державне керівництво до глибшого розуміння значення розбудови Національної Церкви. ***Важливо розуміти, що для Православної традиції поняття Національна практично тотожне поняттю Помісна.***

Довідково: статус помісності у Православній Церкві тісно пов'язаний зі здобуттям Церквою автокефального (з давньогрец. самоочолюваного) тобто самостійного управління всіма без винятку церковними справами. Іншими словами, помісною може бути виключно лише автокефальна Церква.

Водночас богословсько-юридичний термін «помісна церква» має різні значення в різних віросповіданнях християнства. Найперше, ним позначають будь-яку релігійну громаду, котра займається поширенням віри серед місцевого населення на визначеній території. Це може бути село, селище, міський район тощо. Тобто – це лише окрема місцева громада. Такий підхід характерний для більшості протестантських церков і деномінацій, за їхнім означенням «євангельських церков», котрі діють за біблійним принципом: «Бо де двоє або троє в Ім'я Моє зібрані, – там Я серед них» (Мт. 18:20).

У православ'ї сформувалася інше бачення помісності. У самому широкому сенсі – це означення, котре застосовується для характеристики всієї повноти певної церковної структури православ'я. Внаслідок тривалих процесів інституалізації та бюрократизації управлінської структури церковної організації, політико-адміністративних поділів Римської імперії помісною почали вважати церкву, яка вирізняється наявністю власного вищого керівництва (собору єпископів); історично пов'язана з певним етнічним середовищем, зазнала суттєвого впливу з боку його мови, культури, економічного укладу життя, державницького устрою; та

³ Ставлення до лідерів релігійних конфесій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/php/uploads/files/articles/ArticleFiles_60357_RG_Church_062015.pdf

⁴ Ставлення до лідерів релігійних конфесій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/php/uploads/files/articles/ArticleFiles_60357_RG_Church_062015.pdf

усамостійнена від собі подібних церковних утворень. *Таким чином, у православної традиції реальна Помісна Церква фундує нерозривний зв'язок між релігійною організацією та процесом національного державотворення.*

Враховуючи сказане вище, проблема помісності Українського православ'я відноситься до розряду суспільно вагомих особливо від моменту поновлення незалежності України. Ось як про це говорить Патріарх УПЦ КП Філарет: *«Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі. Церква виховала б свою паству в патріотичному дусі. Де Київський Патріархат сильний, там сепаратистських настроїв немає. Де слабкий – є»⁵.*

Власне у строгому юридичному (церковно-правовому) розумінні в православ'ї поняття «церква» означає релігійну організацію з канонічно довершеною ієрархією, котра має право вступати в рівноправні зносини з іншими суб'єктами міжнародного церковного права. В церковному праві міжнародний аспект також має визначальне значення для легітимації Церкви як суб'єкта світових релігійних процесів.

Тут цілком доречна аналогія з суверенними державами, як суб'єктами міжнародного права та їхніми органами, правоздатність яких легітимується не лише національними правовими системами, але й нормами міжнародного права. Тобто, по суті, зараз *УПЦ (МП) є лише територіальним структурним утворенням Російської православної церкви* з деякими елементами місцевого самоуправління (навіть не в статусі автономії). Більш того, ці елементи місцевого самоуправління в УПЦ (МП) *РПЦ має право змінювати чи забрати в будь-який момент.*

Внаслідок такої інтегрованості до складу Російської православної церкви *УПЦ (МП) не має права виступати самостійно на міжнародній арені, а всі свої дії має погоджувати з Москвою на виконання московських*

⁵ «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/articles/events-journal/akbi-mi-mali-odnu-ukrayinsku-pravoslavnu-cerkvu-ne-bulo-b-aneksiyi-krimu-y-vijni-na-donbasi/587835> – Назва з екрану.

же церковних і ариєрейських соборів РПЦ та вказівок московської патріархії. Вона не є членом Всесвітньої Ради Церков (це для релігійних організацій можна порівняти з ООН для держав), а ні членом Конференції Європейських Церков (теж саме, що для суверенних держав Рада Європи, не говорячи вже про Європейський Союз) тощо. Отже, **для міжнародного релігійного співтовариства Україна відсутня на конфесійній карті світу,** що надзвичайно шкодить міжнародному іміджу й авторитету Української держави.

Ще одним із негативних наслідків розмежування української православної спільноти є втрата Україною потенціалу українських громадян, бо маючи мільйони прихожан в Україні, Росія нібито представляє інтереси нашої країни у всіх міжнародних релігійних організаціях та має змогу займати лідируючі позиції у релігійному світі та негативно впливати на ведення українських справ.

Наступна проблема – збереження для Росії (ми не оговорилися саме для Росії) апостольської спадковості для церковної ієрархії. Треба розуміти, що втрата для Москви апостольської спадковості Києва рівнозначна самовбивству. Тільки з цієї причини (а є ще й багато інших) московський патріархат ніколи добровільно не відпустить УПЦ (МП) в автокефалію.

Довідково: свого часу московська митрополія не лише по-зłodійськи відділилася від Києва, а знову ж таки злочинно обманом і силою підпорядкувала собі Київ. Спочатку за Богдана Хмельницького – політично, а через 30 років і релігійно – загарбавши Київську Митрополію під Москву.

Щодо впливовості чинника «давності традиції», тут можна нагадати ще й такі факти. Лиш вперше Москва згадується в Іпатіївському літописі під 1147 роком. А того ж таки *1147 року у Києві вже вдруге був поставлений на Митрополичий престол українець-русич Климент Смолятич* (першим був Іларіон ще в 1051-1054 рр.). Не кажучи вже про те, що Русь зі столицею у Києві прийняла християнство, як державну релігію ще 988 року.

Авторитет і вплив у міжнародному релігійному співтоваристві реалізується не лише базуючись на кількості запасів нафти й газу в надрах

певної держави чи потужності ядерних ракет (порівняти, наприклад, Ватикан і Росію). *Дуже важливою є апостольська спадковість церковної ієрархії та давність традиції. В Україні ці обидва чинники є!* Адже за церковним переказом апостол Андрій Первозданий (тобто сучасник Ісуса Христа) освятив Київські гори. А Московська митрополія самочинно відділилася від Київської ще 1448 року, тобто, після того пройшло більше ніж 1400 років. Ясно, що ні про яких живих апостолів Христових ітися вже не могло. Саме тому Москва вкрала назву Русь, а потім і всю нашу історію разом з Українською Церквою.

Таким чином УПЦ треба пройти довгий шлях задля здобуття автокефалії та стати українською в рівень із національними церквами інших народів світу.

Однією з найвагоміших причин, котрі спонукають не лише церковний і політичний істеблішмент, а й дипломатію та спецслужби Росії працювати на розділення й упослідження українських православних церков є те, що **об'єднання всіх гілок православних структур в Україні зробить українську церкву найбільшою серед усіх православних Церков світу.**

Отож, коли говоримо про утвердження Української Помісної Православної Церкви, то маємо на увазі конституювання саме ***Національної Церкви незалежної від будь-яких інших зарубіжних національних релігійних центрів.***

Довідково: поняття «конституювання» має чітке значення і точний зміст (від лат. constanta – постійна, незмінна). Конституювання значить упостійнення, себто здобуття статусу, котрий, кажучи іншими словами, є найдосконалішим, а відтак у розумінні Церкви вічним. *Таким є лише статус організації, котра має завершену структуру, самостійне управління, нікому не підпорядковується й має право рівних зносин з такими же суб'єктами означеної діяльності.* У Православній Церкві такий стан єдиноможливий при статусі *помісності*, що з необхідністю передбачає канонічно довершену ієрархію та здобуття автокефалії.

Для Церкви це є доконечна вимога позаяк на відміну від світських структур управління державної влади, суду, політики чи бізнесу у Церкві немає абсолютно ніяких посередників і партнерів. Вона не делегує своїх повноважень нікому й ніколи. *Адже Церква одночасно виконує функції всіх гілок влади (законодавчої, виконавчої й судової)* та охоплює не лише Землю, а й Небо. Тобто Церква складається з двох частин: на Землі – «Церква, яка бореться» й на Небі, – «Церква, яка торжествує», а Головою цілої Церкви є Христос. Ось чому Він сам «є Шлях і Істина, і життя» (Йн. 14: 6), та згідно зі вченням Церкви вона «є Тіло Христове» (Кол. 1: 24).

УПЦ (МП) на сьогоднішній день виконує роль одного з істотних інструментів залежності Української Держави від Росії. ***А найреальніший і єдиний спосіб цієї залежності позбавитися – розбудова власної Української Помісної Православної Церкви.***

Довідково: Багато європейських країн пішли саме таким шляхом. Щоб нівелювати вплив національних іноземних релігійних центрів на внутрішньополітичну ситуацію та врегулювати міжцерковні конфлікти, зпродуковані зовнішньою релігійно-політичною експансією, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Кіпр, Румунія, Сербія домоглися помісного статусу для власних православних церков у різні історичні часи після того, як самоствердилися державно та політично. Навіть такі країни, як Польща і Чехія з порівняно незначною кількістю православно віруючого населення мають автокефальні (самокеровані) православні церкви. ***Тому прагнення України утвердити свою Українську Помісну Православну Церкву, котра буде потужним чинником консолідації Українського народу є природними і закономірними.***

Імперська позиція РПЦ переконує в необхідності пошуку інших шляхів утвердження Української Помісної Православної Церкви, відмінних від тих, котрі роблять виключний акцент на досягненні відповідних домовленостей із московським патріархатом. Найкращий із них – опертися на православ'я Київської традиції та інтенсифікувати його діалог з Повнотою

світового православ'я (передусім із Вселенським Патріархатом) за сприяння всіх механізмів та інструментів Української Держави. Саме так усі народи світу без виключення виборювали незалежність своїх церков у своїх державах.

Особлива проблема в демократичному суспільстві (наголошуємо, бо тоталітарне в цьому не має потреби) – *процеси, котрі відбуваються у православному середовищі України, повинні бути зрозумілими для її громадян*. Але із цим розумінням є проблеми. Одна з причин неадекватного сприйняття ситуації – *невідповідність назв релігійних організацій їхній суті*. Так, найменування «Українська православна церква» зовсім не відтворює істинну природу цієї структури, що, безумовно, вводить в оману десятки мільйонів віруючих українців. Тому необхідні відповідні кореляції на всіх рівнях, а особливо в законодавстві, освіті, ЗМІ тощо.

Саме тому, оскільки УПЦ (МП) – структурна одиниця РПЦ, то відповідний її статус має бути відображений і в назві. А відтак особливе *завдання української влади полягає в тому, щоби донести повноцінну правдиву інформацію до всіх громадян України*, які мають конституційне право на об'єктивну інформацію та захист своїх прав і свобод.

Необхідно зазначити, що у Верховній Раді України нині знаходиться низка законопроектів, ухвалення котрих сприятиме врегулюванню проблеми вільної демократичної зміни юрисдикції релігійних громад, фіксації їхньої підпорядкованості іноземним центрам, відповідальності за діяльність несумісну з релігійною місією тощо. Їхнє прийняття значно поліпшило би суспільно-релігійний клімат в Україні.

Окрім того, це би сприяло реалізації ініціатив Президента України щодо визнання та утвердження Української Помісної Православної Церкви.

ВИСНОВКИ

- З метою консолідації українського суспільства та демократичного впорядкування діяльності православної спільноти України Верховна Рада

України ще 16 червня 2016 року прийняла відповідне Звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія⁶. 19 квітня 2018 року Президент України підписав «Звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні»⁷ й того ж дня Верховна Рада України прийняла Постанову «Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні»⁸.

- Утвердження Української Помісної Православної Церкви – не просто данина багатовіковій традиції чи формальне наслідування досвіду тих держав, де православ'я виступає домінуючим віросповіданням. Насамперед, це є прагматична вимога сьогодення, від успішної реалізації якої залежить стратегія національного поступу Українського народу. Іншими словами – це зміцнить суверенітет Української Держави, її безпеку та рівноправність у міжнародних відносинах.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України:

- ініціювати проведення парламентських слухань із питань державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій. На парламентських слуханнях передбачити, зокрема, й обговорення комплексу проблем що стосуються вільної демократичної зміни юрисдикції релігійних громад, фіксації їхньої підпорядкованості іноземним центрам, відповідальності за діяльність несумісну з релігійною місією тощо;

⁶ Постанова Верховної Ради України Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 27, ст.528) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1422-19>

⁷ Звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/administration/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-vselenskogo-patriarha-varf-438>

⁸ Постанова Верховної Ради України Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2410-19>

- законодавчо упорядкувати механізм зміни юрисдикцій релігійних організацій. Для цього доцільно внести норми законопроекту № 4812 «Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо зміни релігійними громадами підлеглості)»;

- розробити правовий механізм упередження переходу у власність іноземних держав українських національних святинь, визначних пам'яток архітектури, духовно-літературних і мистецьких раритетів тощо;

- забезпечити обов'язковість повідомлення новоствореною релігійною організацією про початок своєї діяльності відповідних органів виконавчої влади. Це сприятиме своєчасному виявленню і припиненню діяльності квазірелігійних парамілітарних організацій деструктивного, екстремістського та сепаратистського характеру;

- запровадити в Україні систему конвенцій, тобто забезпечити організацію взаємин між інститутами державної влади та релігійними організаціями у договірну площину. Подібний крок стимулюватиме розвиток прозорих некорупційних партнерських засад співпраці між суб'єктами суспільного простору, дотримання сторонами відповідних зобов'язань, спонукатиме релігійні організації працювати відповідально, на паритетних засадах і на благо всієї Української нації.

Міністерству закордонних справ України:

- провести консультації з очільниками Православних автокефальних Церков щодо нівелювання впливу московського патріархату на релігійне життя в Україні та можливої підтримки в міжнародних релігійних організаціях утвердження і визнання Української Помісної Православної Церкви з центром у столиці України м. Києві, що відповідає нормам церковного і міжнародного права.

Міністерству освіти і науки України:

- запровадити викладання в загальноосвітніх середніх школах предмету «Історія релігій світу», а у вищих навчальних закладах дисципліни «Релігієзнавство».

Реалізація означених заходів дасть можливість демократично впорядкувати суспільно-релігійні та державно-церковні відносини в Україні, істотно наблизити остаточне конституювання Української Помісної Православної Церкви, консолідуватиме наше суспільство, зміцнить національну безпеку Української Держави та захистить національні інтереси всього Українського народу, що стане могутнім рушієм вільного розвитку українського суспільства та реальної його інтеграції в Об'єднану Європу.

Здіорук С.І.

Відділ гуманітарної безпеки

Національний інститут стратегічних досліджень

травень 2018 р.